

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

В роботі розглянуто кластерну модель лісогосподарського комплексу Карпатського регіону. Показано, що необхідною передумовою сталого розвитку Карпатського регіону має стати запровадження у практику кластерної моделі ведення лісокористування та лісового господарства і розширення співробітництва в цих питаннях з прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями країн Європейського Союзу, які межують з Україною.

Ключові слова: сталий розвиток, кластерна модель, лісове господарство, Карпатський регіон.

ВСТУП

Світовий досвід свідчить, що в основу ефективних підходів розвитку гірських регіонів доречно закладати кластерну модель розвитку високотехнологічних галузей економіки [3]. Під нею слід розуміти специфічну форму взаємодії влади, бізнесу, науки і громадськості, яка відбувається в складі територіально-галузевих добровільних об'єднань та скерована на ефективне використання територіальних ресурсів та переваг. Кластерна модель вважається ефективною для зростання територій, стимулювання їхнього технічного прогресу та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Кластер - це локалізована фінансово-економічна та територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, капіталів, управління та суміжних об'єктів інфраструктури, скерована на виробництво конкурентоздатних товарів або послуг. Кластерна модель дозволяє розробляти стратегію розвитку, спрямовану на реалізацію інтересів кожного учасника і території, на якій вона реалізована і має істотну соціально-економічну значимість для регіону.

Як правило, кластерна модель розвитку економіки базується на каскадному виробничому циклі – коли відходи одного виробництва стають сировиною для іншого. Зрозуміло, що кластерна модель і каскадний підхід дозволяють підвищити конкурентоспроможність економіки регіонів, зберегти ресурсну базу та екологічну чистоту та активізувати приток іноземних інвестицій.

У Карпатському регіоні є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання економічної концепції розвитку, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень. Основними детермінантами для формування та ефективного розвитку кластерів у Карпатському регіоні є:

- наближення до європейських ринків;
- забезпечення спеціалізованою робочою силою;
- економія за рахунок масштабів виробництва;
- зниження вартості операцій;
- повний доступ до інформації;
- залучення до співробітництва фірм, що дисперсно розташовані на території Карпатського єврорегіону [5].

В сучасних умовах найбільш перспективним на території Карпатського регіону України бачиться лісогосподарський кластер діяльність якого базується на цілій сукупності сприятливих факторів: наявна ресурсна база, зростання попиту на вироби із деревини, розвинена інфраструктура виробничих потужностей, наявності висококваліфікованих і відносно дешевих трудових ресурсів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно з даними Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй (UNECE) та комісії із продовольства і сільського господарства Організації Об'єднаних Націй (FAO), під дефініцією "лісовий сектор" розуміють комплекс, що включає три підгалузі – лісове господарство, виготовлення деревини та виробів з деревини (деревообробка) та целюлозно-паперову промисловість [7]. Таке поняття "лісового сектору" є намаганням комплексно оцінити роль лісів у зеленій економіці та розробити шляхи удосконалення всіх галузей та підгалузей, що використовують природний ресурс із загальною назвою "ліс" з погляду сталого розвитку. Розуміючи недосконалість означеної структури лісового сектору, UNECE і FAO окремо, як додаток, розглядають можливості інших підгалузей, що використовують лісовий ресурс, наприклад таких, як виробництво недеревних продуктів лісу, зелений туризм, екологічні послуги та інших.

На замовлення Швейцарської агенції розвитку та співробітництва Інтеркооперейшен групою німецьких та

українських вчених разом з виконавцями з Швейцарсько-Українського проекту з розвитку лісів Закарпаття FORZA проведено комплексний системний опис, оцінку і аналіз лісового кластеру Карпатського регіону України з огляду на його ресурсний потенціал, галузеві структури, економічні можливості, соціально-економічне значення, ринки та можливості сталого розвитку. За результатами цих досліджень запропонована наступна схема лісогосподарського сектору Карпатського регіону України (рис. 1) [2], яку в подальшому будемо трактувати як кластерну модель. В цій моделі ідентифіковано дев'ять галузевих складових. В розрізі цих складових лісовий кластер Карпатського регіону виглядає наступним чином:

1. *Лісове господарство*. Загальна площа земель лісового фонду чотирьох областей Карпатського регіону становить 2,3 млн. гектарів, з яких 2,1 млн. вкрито лісовою рослинністю. Середня лісистість території досягає 36,7 відсотка (Закарпатська область – 50,8, Івано-Франківська – 40,9, Чернівецька – 29,2, Львівська область – 28,5). Загальний запас деревостанів оцінюється в 0,5 млрд. куб. метрів. Середній приріст на 1 гектар вкритих лісовою рослинністю земель становить 4,4 м3.

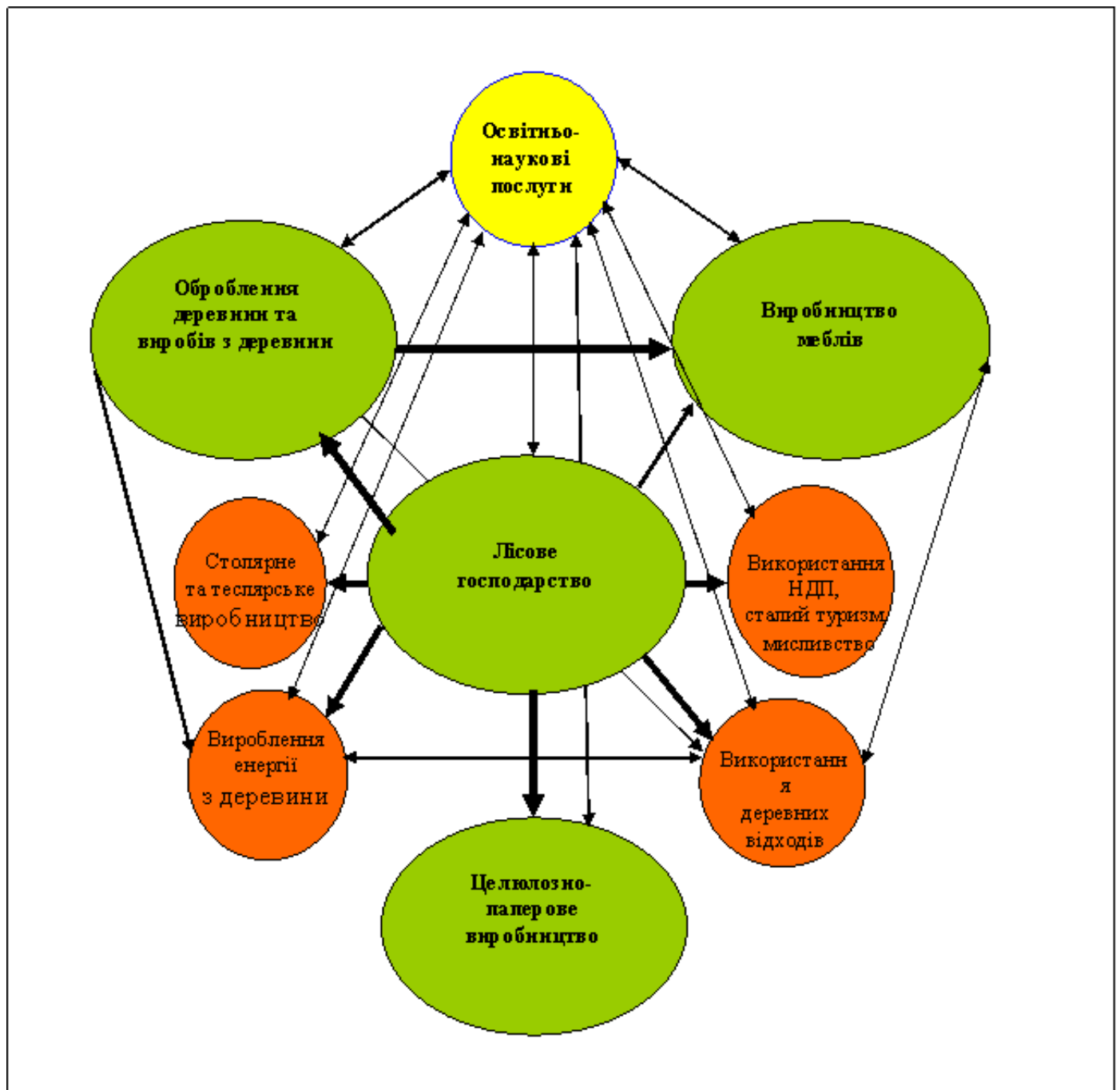

Рис. 1 Модель лісового кластеру Карпатського регіону України [2]

2. *Обробка деревини та виробництво виробів з деревини.* За період з 2004 по 2007 рік обсяг реалізованої продукції у деревообробленні у Карпатському регіоні України збільшився із 1,2 до 1,83 млрд. грн. Згідно з даними Міністерства промислової політики України та Державного комітету статистики України частка деревооброблення Карпатського регіону від загальних обсягів по Україні за період з 2004 по 2007 рік зменшилась від 40 до 33 %. Чисельність працюючих у виробництві виробів з деревини у Карпатському регіоні за період з 2004 по 2006 рік скоротилась від 26,6 до 20,8 тис. осіб.

2.1. *Лісопильне виробництво.* За оцінками експертів у регіоні на початок 2008 року працювало близько 2000 підприємств (в основному малих), що займались лісопилянням.

Таблиця 1 Кількість лісопильних рам в КР, шт.

Показник	2012
Кількість лісопильних рам Івано-Франківської області , шт.	528
Кількість лісопильних рам Закарпатської області , шт.	530
Кількість лісопильних рам Львівської області , шт.	473
Кількість лісопильних рам Чернівецької області , шт.	187
Кількість лісопильних рам Карпатського регіону , шт.	1718

2.2. *Плитне виробництво.* Підприємства регіону, що виробляють плитні матеріали споживають на рік близько 1,63 млн. м³ сировини (як правило, дров'яна деревина для технологічних потреб, якої у рік заготовлюється

у регіоні 841 тис. м³).

3. *Виробництво меблів.* Якщо у 2006 році частка обсягу реалізованої продукції лісового господарства Карпатського регіону від загального обсягу по Україні становила 21 %, а аналогічний показник у виробництві виробів з деревини – 35 %, то у меблевому виробництві – тільки 14,7 %

4. *Целюлозно-паперове виробництво.* Целюлозно-паперове виробництво Карпатського регіону України визначається діяльністю Жидачівського целюлозно-паперового комбінату, що розміщений у Львівській області. Обсяг реалізованої продукції цієї підгалузі Львівської області складає близько 80 % від загального обсягу по регіону.

5. *Столярне та теслярське виробництво.* Дана галузь лісового кластеру характеризується поступовим збільшенням як виробленої продукції (з 20 180 млн грн. в період з 2002 по 2007 роки), так і збільшенням чисельності працюючих осіб (з 1500 до 2000 чоловік в період з 2002 по 2007 роки). Вагоме зростання обсягів виробництва зумовлене стабільним зростанням попиту на деревинні столярні вироби та традиційними уподобаннями населення до натуральної деревинної підлоги.

6. *Використання недеревних ресурсів лісу, сталий туризм та туризм на базі лісових екосистем, мисливство.* Внесок туристичного сектору на базі лісових екосистем у ВДВ Карпатського регіону є достатньо вагомим, але не досягає середньоевропейського рівня 2%. Для порівняння: сукупний внесок туризму у ВДВ Швейцарії дорівнює 8,2%, в Австрії — 8,3%.

Розвиток цієї галузі лісового сектору регіону з позицій конкурентоспроможності та привабливості має значний потенціал і дозволить:

- збільшити доходи місцевих бюджетів територіальних громад (через розвиток торгівлі, готельного бізнесу, громадського харчування, сувенірної справи тощо);
- окупити капіталовкладення, інвестовані в туристичну інфраструктуру;
- створити нові робочі місця;
- стимулювати економічний і соціальний розвиток територіальної громади, зокрема шляхом залучення інвестицій.

7. *Використання деревних відходів у лісовому кластері Карпатського регіону.* За висновками експертів на стадіях всього лісо-деревопереробного комплексу – від лісовирощування до виробництва виробів з деревини утворюється від 52 до 67 % (а це лише на території Карпатського регіону від 2500 до 3300 м², рис. 2) відходів, які згідно концепції сталого лісокористування потребують подальшої переробки, та мають стати продуктом наступних технологічних циклів (рис. 3).

8. *Вироблення енергії з деревини.* Енергохімічні властивості деревини використовують через процес спалювання:

- неорганізованим (в лісі, населених пунктах, звалищах);
- в побутових печах (дрова);
- в побутових та промислових котлах (м'які відходи, брикети, палет);
- в газогенераторних установках (м'які відходи);
- в піролізних установках (деревне вугілля).

Певну кількість енергетичних відходів підприємства використовують:

- для власних потреб;
- реалізують населенню.

Внутрішній ринок відходів не сформовано. Зовнішній ринок дров, брикетів, пелет – необмежений. 30—40% заготовленої деревини можуть бути використанні для енергетичних потреб.

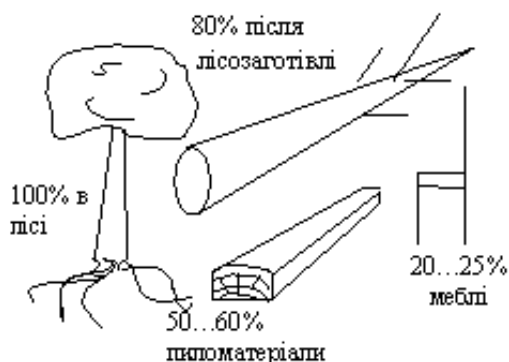

Рис. 2 Використання об'єму дерева [2]

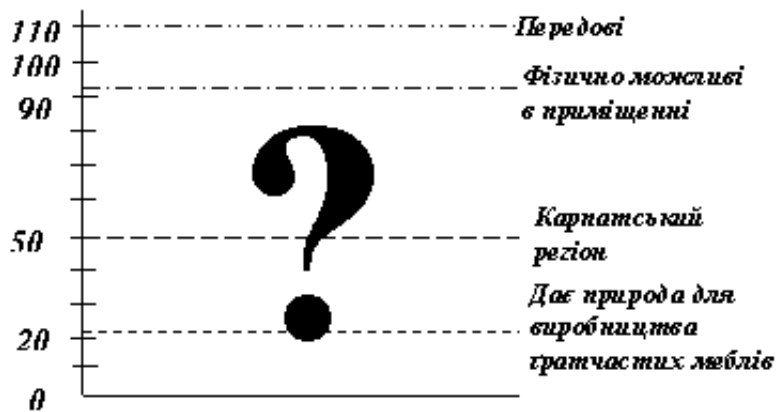

Рис. 3 Можлива частка використання об'єму дерева в Карпатському регіоні, %

9. *Освітньо-наукові послуги.* В регіоні існує система навчальних закладів з підготовки спеціалістів робітничо-технічних та вищої кваліфікації. Сучасні спеціалізовані підприємства мають власну систему підготовки кадрів та наукову базу щодо вдосконалення лісогосподарського комплексу регіону.

Аналізуючи вищенаведене, можна стверджувати, що лісопромисловий сектор у загальнодержавному та регіональному масштабах є одним із надзвичайно важливих секторів економіки, який забезпечує економічні, екологічні та соціальні стандарти. Він володіє ресурсним потенціалом, обмеженість якого призводить до реального уповільнення темпів приросту обсягів товарної продукції його підгалузей.

Стримуючими чинниками для розвитку деревообробної промисловості можна вважати: обмежений обсяг лісозаготівлі; значний експорт необробленої деревини; незаконні рубки. Стримуючими чинниками для розвитку меблевої промисловості України можна вважати: відсутність ефективного та потужного власного виробництва фурнітури, личкувальних та опорядкуювальних матеріалів, MDF; значну частку «тіньового» виробництва; від'ємний баланс у структурі імпорту-експорту.

Не зважаючи на суттєве збільшення іноземних інвестицій у підгалузі лісового комплексу, їх сумарний обсяг можна вважати недостатнім. Це, в свою чергу, безпосередньо пов'язано з недостатньою інвестиційною привабливістю промисловості загалом, і в Закарпатській області зокрема, особливо після багатьох руйнівних повеней за останні роки. Недооціненими в Україні є такі можливості для отримання доданої вартості у лісовому комплексі, як використання недеревних ресурсів лісу, «зелений» туризм та отримання енергії з деревини.

Для стимулювання економічного розвитку лісопереробної галузі, необхідно провести ряд заходів які дозволять удосконалити систему ведення лісового господарства в регіоні [2], [6]:

- забезпечення екологічно орієнтованого та комплексного використання лісових ресурсів з урахуванням їх ландшафтного і водорегулюючого значення, перегляд принципів розподілу лісів за екологічним і господарським значенням залежно від виконуваних ними функцій, розроблення методики кадастрової оцінки лісів, зменшення обсягів суцільних рубок, заміна їх на поступові, різновікові і вибіркові;
- збереження біологічного різноманіття лісів;
- інвентаризація та оптимізація територій і об'єктів природно-заповідного фонду на землях лісового фонду;
- удосконалення системи лісокористування (вік, види, способи рубок та їх планування) у розрізі природних зон;
- здійснення лісогосподарських заходів з урахуванням регіональних еколого-економічних та соціальних особливостей, зокрема запровадження технології гірських лісозаготівель на основі використання природозберігаючих систем машин та механізмів, заміна похідних ялиників на корінні деревостани, проведення робіт на забруднених територіях, спрямованих на реабілітацію лісів, постійний радіологічний моніторинг;
- покращення наукового та кадрового забезпечення;
- впровадження інформаційних технологій і вдосконалення системи інформаційного забезпечення;
- удосконалення системи лісовпорядкування, інвентаризації і моніторингу стану лісів на основі геоінформаційних технологій;
- посилення функцій і ролі державної лісової охорони, затвердження Положення про державну лісову охорону з урахуванням норм Лісового кодексу України (3852-12) у новій редакції;
- розвиток лісової інфраструктури (дороги, мости, підпірні стінки, гідротехнічні споруди тощо).

Такі ідеї найбільш повно можуть бути реалізовані в умовах запровадження кластерної моделі в лісогосподарському комплексі регіону, який включає три підгалузі – лісове господарство, виготовлення та переробка деревини і виробів з деревини (деревообробка) та целюлозно-паперову промисловість.

ВИСНОВКИ

Гірські ліси Карпат, перш за все, мають всенародну цінність як ліси ґрунтозахисного, водоохоронного та

кліматоутворюючого значення для всієї Європи. Екосистеми гір особливо чутливі до техногенного впливу, а наслідки змін, що відбуваються в них, породжують проблеми економічного, соціального, екологічного та іншого характеру, незалежно від міждержавних кордонів, і набувають загальнонаціонального та міжнародного масштабів.

Враховуючи масштабні кліматичні зміни та катаклізми, яких останнім часом зазнала Європа, вважаємо, що на всіх рівнях управління, від місцевого до наднаціонального, невідкладно мають бути вжиті заходи щодо вдосконалення управління гірськими територіями з метою їх соціально-економічного піднесення та забезпечення екологічної рівноваги. Особливу роль у здійсненні політики сталого розвитку мають відігравати органи місцевої і регіональної влади, які повинні демонструвати справжнє лідерство в розробці програм територіального планування, заохочувати транскордонну і міжрегіональну співпрацю, прискорення соціально-економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності гірських територій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гобела В.В. Огляд економічних, соціальних та екологічних загроз Карпатському регіону // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – вип.20.13. – С.81-87.
2. Кластерний аналіз лісового сектору Карпатського регіону та розробка рекомендацій для кластерного менеджменту: Швейцарсько-Український проект розвитку лісів Закарпаття FORZA. – під ред. Hilmar Foellmi, Ірина Щока, Наталя Кулик, Юрій Дербаль. – Ужгород, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forza.org.ua/fa/files/klasterbig.pdf>
3. Макаренко М.В. Формування регіональної кластерної політики / М.В. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2011.– №12.– С. 197-206.
4. Праліси у центрі Європи. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника // Під ред. У. Брендлі, Я. Довганича. - Швейцарський федеральний інститут досліджень лісу, снігу і ландшафтів, Бірменсдорф, Швейцарія; Рахів, КБЗ, Україна, 2003. – 192 с.
5. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів / За ред. В.С. Куйбіди, А.Ф.Ткачука, В.В.Толкованова. - К. «Крамар», 2009. – 242 с.
6. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття / В.В.Химинець . - Ужгород, 2004. - 212 с.
7. Forest Europe, UNECE and FAO 2011: State of Europe's Forests 2011. Status and Trends in Sustainable Forest Management in Europe. – Oslo, 2011. – 344 p.

Отримано 18.03.2013р.

© **Химинець Володимир Васильович**, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу Ужгородського національного університету, тел. 0663329409, e-mail: khiminets@rambler.ru